



بایسته های همسایه داری در سبک زندگی اسلامی

پری ملکی گلندوز

دانشجوی کارشناسی مشاوره و راهنمایی دانشگاه پیام نور ، تهران ، ایران

maleky.pari@gmail.com

چکیده

سبک زندگی معنایی است که از به هم تنیدگی، پیوند و نظام وارگی و شبکه ای بودن عوامل متعددی که در شیوه های زندگی یا اقلیم های زیستن انسان تأثیر می گذارند، به وجود آمده است. زندگی اجتماعی و جمعی بشر، در عین حال که محسنات و نقطه های مثبت و قابل تمجیدی دارد، برخی آثار منفی و زیانبار را نیز در پی دارد. از این رو لازم است قوانین و دستوراتی وضع شود تا زندگی جمعی را سر و سامان بدهد و انسان به راحتی بتواند به زندگی خویش در کنار جمع ادامه دهد. یکی از مواردی که نیاز به وجود قوانین و دستورات فقهی و اخلاقی دارد، همسایه داری است.

اسلام به عنوان یک دین کامل و اجتماع ساز و تأمین کننده سعادت دنیوی و اخروی انسان، دستورات و توصیه های اخلاقی و حقوقی را برای همسایه داری در نظر گرفته است که با مراعات آن انسانها می توانند در کنار هم به راحتی و آسایش زندگی کنند. آنچه پیش رو دارید، گامی است در این مسیر، امید که برای همه مفید و قابل استفاده باشد.

واژگان کلید: سبک زندگی، همسایه، بایسته.



مقدمه

تقریباً در اکثر تعریف های سبک زندگی می توان دو مفهوم را یافت که در تعریف سبک زندگی در نظر گرفته شده است؛ و در واقع هر دو مفهوم هم، به واژه «سبک» باز می گردد: اول، مفهوم وحدت و جامعیت و دوم، مفهوم تمایز و تفارق. به این معنی که سبک زندگی حاکی از مجموعه عوامل و عناصری است که کم و بیش به طور نظام مند با هم ارتباط داشته و یک شاکله کلی فرهنگی و اجتماعی را پدید می آورند. همین پیوستگی، اتحاد و نظام مندی این کُل را از کُل های دیگر متمایز می کند. وجود کلماتی همچون الگو، نظام مندی، کلیت، هویت و تمایز در بیانات اخیر رهبر فرزانه انقلاب نیز حاکی از همین مطلب است و به همین دلیل است که امروز از دو مدل و الگوی متمایز و متفاوت سبک زندگی اسلامی و غربی سخن می گوئیم، عادات و سبک زندگی مردم امر مهمی است و امروز اندیشمندان غربی هم از شیوه زندگی غربی دفاع نمی کنند و آراستگی به فضائل انسانی و زندگی پرهیزکارانه نیز در نظر همه کس شرط کمال و صورتی از آن است. پس یکی از مشکلات ما مقایسه و انتخاب میان دو صورت و شیوه زندگی نیست، بلکه در شرایط امکان تحقق آن هاست، اگر شیوه زندگی ظاهر است و هر باطنی ظاهری دارد پس قدر مسلم این است که شیوه پارسایی و پرهیزکاری و اخلاق مدارای شیوه غالب و ظاهر عالم متجدد و مدرن خداستیز نمی تواند باشد. البته باید دانست که اولاً آداب و عادات دیگران همواره و ضرورتاً از سنخ رذایل نیست و برخی صفات اجتماعی غربیان همچون ریسک پذیری و خطر کردن، کار جمعی در فعالیتهای تحقیقاتی و علمی، رعایت برخی قوانین اجتماعی قابل احترام است؛ ثانیاً جهان را با تغییر ظواهر آداب و عادات دگرگون نمی توان کرد، برای اینکه جهان کنونی و شیوه زندگیش دگرگون شود، باید به فکر عالمی دیگر و آدمی دیگر و جهان بینی متفاوت بود؛ یعنی باید جهانی دیگر با انسانی دیگر در افق درک اهل نظر ظاهر شود. با توجه به آن افق و چشم انداز است که شاید شیوه زندگی مردمان به تدریج، بی تکلف و بدون زحمت تغییر کند. در جهانی که اکنون دایر است، شرایط پارسایی فراهم نیست و کسانی که همه آن شرایط در وجودشان جمع باشد، اگر باشند، تعدادشان بسیار اندک است. پس در کنار اینکه نگران طرز خور و خواب مردمان باشیم، باید نگران فکر و فرهنگ در این جهان باشیم؛ در این صورت می توان شیوه ای از زندگی تازه ای در پیش گرفت که در آن صفا بر کدورت، و راستی بر دروغ، و اعتماد بر سوء ظن، و مهر و معرفت بر کینه توزی، و رعایت انصاف بر تعدی و اجحاف، و همدلی و هم زبانی بر تحکم، و ادای وظیفه بر رفع تکلیف، مقدم باشد.

اهمیت نیکی به همسایه

امیرمؤمنان(ع) می فرماید: خدا را نسبت به همسایگان در نظر داشته باشید، زیرا رسول خدا (ص) درباره آنان سفارش



فرمود و پیوسته درباره همسایه‌ها توصیه می‌کرد، تا آنجا که ما گمان بردیم او می‌خواهد آنان را وارث و سهم قرار دهد.

رسول خدا (ص) فرمود: ای علی! همسایه را گرامی بدار، گرچه کافر باشد.

اهمیت همسایه داری

قرآن کریم در کنار دستور به پرستش الهی و احسان به پدر و مادر و بستگان و خویشاوندان، توصیه به نیکی و احسان در حق همسایگان نموده است؛ آنجا که می‌فرماید: «وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ»؛ «و خدا را پرستید و هیچ چیز را همتای او قرار ندهید و به پدر و مادر و همچنین به خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و همسایه نزدیک و همسایه دور و دوست و همنشین و واماندگان در سفر نیکی کنید.»

قرار گرفتن مراعات حق همسایه در کنار حق بندگی و نیکی به والدین، نشان از اهمیت همسایه داری در منظر قرآن دارد. در روایات نیز تعبیرات نغز و زیبایی درباره اهمیت همسایه داری آمده که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

۱. احترام همسایه

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «حُرْمَةُ الْجَارِ عَلَى الْإِنْسَانِ كَحُرْمَةِ أُمِّهِ؛ حرمت همسایه بر انسان مانند احترام مادرش می‌باشد.»

۲. نشانه سعادت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمَسْكِنُ وَالْجَارُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ؛ خانه و همسایه خوب و مرکب راهوار از خوشبختی مرد است.» البته این موارد، مربوط به سعادت دنیا است، نه سعادت آخرت.

۳. سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله علی علیه السلام فرمود: «اللَّهُ اللَّهُ فِي جِيرَانِكُمْ فَإِنَّهُمْ وَصِيَّةٌ نَبِيَّكُمْ مَا زَالَ يُوصِي بِهِمْ حَتَّى ظَنَّنَا أَنَّهُ سَيُورِثُهُمْ؛ خدا را! خدا را! درباره همسایگان و حقوقشان را رعایت کنید که وصیت پیامبر شماست و همواره به خوشرفتاری با همسایگان سفارش می‌کرد تا آنجا که گمان بردیم برای آنان ارثی معین خواهد کرد.»

۴. معیار نیکوکار بودن

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِذَا أَتَيْتَ جِيرَانَكَ جِيرَانُكَ أَنْتَ مُحْسِنٌ فَأَنْتَ مُحْسِنٌ وَإِذَا أَتَيْتَ جِيرَانَكَ جِيرَانُكَ مُسِيءٌ فَأَنْتَ مُسِيءٌ؛ هر گاه همسایگان هنگام ثنا و سخن گفتن درباره تو، تو را نیکوکار بدانند، پس تو نیکوکاری، و اگر همسایه گانت بدکارت شمارند، تو بدکاری.» چرا که ممکن است انسان در غیر محل خود عیوب خویش را پنهان کند و خوبی و بدی او شناخته نشود؛ ولی در همسایگی واقعیت انسان آشکار می‌شود. به این جهت، فردی که همسایه‌ها نیکوکارش بدانند، واقعا نیکوکار است.



۵. رفع بلا

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيَدْفَعُ بِالْمَسْلَمِ الصَّالِحِ عَن مَّاءِ أَهْلِ بَيْتٍ مِّنْ جِيرَانِهِ الْبَلَاءَ؛ به راستی خداوند بلند مرتبه به واسطه مسلمان درستکار، بلا را از اهل صد خانه همسایه اش دور می کند.» بنابراین همچنان که خدا به برکت مکه عذاب را از اهل آن و به برکت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بلا را از مکه و مدینه دور کرده، وجود همسایه مؤمن باعث رفع بلا از همسایه می شود.

۶. اول همسایه، بعد خرید خانه

همسایه آن قدر در آرامش و امنیت انسان نقش دارد که قبل از خرید منزل و در نظر گرفتن امتیازات است مکانی و ساختمانی باید نسبت به همسایه ها دقت نمود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «الْتَمِسُوا الْجَارَ قَبْلَ شِرَاءِ الدَّارِ وَ الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ؛ پیش از خانه خریدن، همسایه را بجوئید و پیش از سفر کردن، رفیق را بیابید!» چون عیب خانه را می توان با تعمیر بر طرف کرد، ولی همسایه معیوب را به راحتی نمی توان اصلاح نمود.

۷. امان از همسایه بد

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ جَارِ الْمَقَامِ فَإِنَّ جَارَ الْمُسَافِرِ إِذَا شَاءَ أَنْ يُرَايِلَ زَائِلٌ؛ از شر همسایه ماندنی به خدا پناه آورید؛ زیرا همسایه مسافر هر گاه بخواهد برود می رود.» و همچنین فرمود: «ثَلَاثَةٌ هُنَّ أُمُّ الْفَوَاقِرِ... وَ جَارٌ عَيْنُهُ تَرَعَاكَ وَ قَلْبُهُ يُنْعَاكَ، إِنْ رَأَى حَسَنَةً دَفَنَهَا وَ لَمْ يُفْشِهَا، وَ إِنْ رَأَى سَيِّئَةً أَظْهَرَهَا وَ أَدَاعَهَا

سه چیز در رأس مصیبت های کمر شکن است:... و همسایه ای که چشمانش تو را می پاید و دلش خواهان رسوایی توست، اگر خوبی ببیند آن را می پوشاند و فاش نمی سازد و اگر بدی ببیند آن را آشکار و همه جا پخش می کند.

آداب همسایه داری

در هر جامعه ای آداب و رسومی وجود دارد که مراعات آن در حق همسایه لازم و ضروری است. در کنار آنچه هر انسان از برخوردهای مناسب درک می کند، اسلام نیز سفارشات در مورد همسایه داری دارد که به اهم موارد آنها اشاره می شود:

۱. احسان و نیکی

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنْ أَحَبَبْتُمْ أَنْ يُحِبَّكُمْ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ فَأَدُّوا إِذَا اتُّمِّنْتُمْ وَ اصْدُقُوا إِذَا حَدَّثْتُمْ وَ أَحْسِنُوا جِوَارَ مَنْ جَاوَرَكُمْ؛ اگر می خواهید خدا و پیامبرش صلی الله علیه و آله شما را دوست بدانند، (سه کار انجام دهید) چون امانت به شما می سپارند، وفا کنید و چون سخن می گوئید، راست گوئید و به همسایگان نیکی کنید.» همچنین فرمود: «خَيْرُ الْأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ وَ خَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ؛ بهترین دوستان نزد



خدا کسی است که برای دوستش بهتر است و بهترین همسایه کسی است که برای همسایه اش بهتر است .
و نیز فرمود: «أَحِبِّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا وَ أَحْسِنُ مُجَاوِرَةً مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمًا؛ برای مردم همان را دوست بدار که برای خویش دوست داری تا مؤمن باشی و به همسایه نیکی کن تا مسلمان باشی .

۲. تفقد و دلجویی

امام علی علیه السلام فرمود: «مِنْ حُسْنِ الْجَوَارِ تَفَقُّدُ الْجَارِ؛ از نشانه های نیکو همسایه داری کردن، دلجویی از همسایه است.»

۳. مبادا همسایه گرسنه بخوابد

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «لَا يَشْعُرُ الْمُؤْمِنُ دُونَ جَارِهِ؛ نباید مؤمن بدون همسایه اش سیر شود و همسایه گرسنه باشد.»

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبَعَانَ وَ جَارُهُ جَائِعٌ قَالَ وَ مَا مِنْ أَهْلِ قَرْيَةٍ يَبِيتُ وَ فِيهِمْ جَائِعٌ يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ به من ایمان نیاورده است کسی که سیر بخوابد و همسایه اش گرسنه باشد. و نیز فرمود: اهل قریه ای که سیر بخوابد، در حالی که در بین آنها گرسنه ای خوابیده است، خداوند به آنها در روز قیامت نظر رحمت نمی کند.»

نقل کرده اند که سید بحر العلوم شبانگاهی یکی از شاگردانش را خواست و با تمام خشم و عصبانیت بر او خروشید و گفت: در همسایگی تو فردی است بینوا که با چند کودک خود گرسنه به سر می برد .

چرا به حال آنها رسیدگی نمی کنی؟ شاگرد گفت: به خدا سوگند! نمی دانستم که آنها چنین مشکلی دارند. سید گفت: همین که نمی دانستی، مرا خشمگین کرده و آلا اگر می دانستی و اقدام نمی کردی، کافر بودی.

۴. آزار نرساندن

اگر کسی نمی تواند خدمتی به همسایه کند، لااقل به او آزار و اذیت نرساند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ؛ کسی که ایمان به خدا و قیامت دارد، همسایه اش را آزار ندهد.»
امام رضا علیه السلام فرمود: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَأْمَنْ جَارَهُ بَوَائِقَهُ؛ از ما نیست کسی که همسایه اش از شر او در امان نباشد.»

فقط با اعمال عبادی، انسان بهشتی نمی شود؛ باید در کنار آن ارتباطات اجتماعی نیز سالم و صحیح باشد. یکی از آنها این است که همسایه ها از انسان راضی بوده و مورد آزار قرار نگرفته باشند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَبْدٌ لَّا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَائِقَهُ؛ کسی که همسایه اش از شرش در امان نباشد به بهشت نمی رود.» چرا که خداوند برای بندگان خویش ارزش و عظمت قائل است و هر کس امنیت بندگان را به هم زند، در پیشگاه او نیز از عذاب در امان نخواهد بود .



هر گناهی متناسب با خود مجازاتی دارد؛ از جمله، گناه همسایه آزاری است که در روز قیامت شخص همسایه آزار با دست و پای بریده محشور می شود .

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره آیه «يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَمَأْتُونَ أَفْوَاجًا»؛ «روزی که در صور دمیده می شود و شما فوج فوج وارد محشر می شوید».

فرمود: «ده گروه از امت من به صورت پراکنده و جدا از دیگر مسلمانان محشور می شوند... هفتمین گروه کسانی هستند که «مُقَطَّعَةُ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ؛ با دستها و پایهای بریده محشور می شود» .»
و آنها همانهایی هستند که «يُؤْذُونَ الْجِيرَانَ؛ همسایه ها را آزار می دهند».

5. صبر در مقابل آزار همسایه

در مواردی لازم است انسان در مقابل آزار و اذیت همسایه نادان و غافل صبر نماید. امام کاظم علیه السلام فرمود :
«كَيْسَ حُسْنُ الْجَوَارِ كَفَّ الْأَذَى وَلَكِنْ حُسْنُ الْجَوَارِ الصَّبْرُ عَلَى الْأَذَى؛ خوب همسایه داری کردن فقط این نیست که از اذیت خودداری کنی؛ بلکه نیکو همسایه داری نمودن این است که بر آزار و اذیت های همسایه صبر کنی

6. اکرام همسایه

پیامبر اکرم علیه السلام فرمود: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ؛ هر کس به خدا و آخرت ایمان دارد، باید همسایه اش را گرامی بدارد.» چرا که همه مردم بندگان خدا هستند و مؤمنین و متدینین آنان، قلبشان عرش الهی است و مؤمن به خدا، بنده خدا را آزار نمی دهد و دل کسی را نمی شکند

حقوق همسایه

از امام سجاد (ع) درباره حقوق همسایه روایت شده است که فرمود: همسایه را در غیاب، حفظ کن و در حضور گرامی بدار، در حال ستمدیدگی وی را یاری کن، عیبش را شایع نکن، هرگاه از وی بدی دیدی، آن را بپوشان، هرگاه دانستی خیر خواهی تو را می پذیرد در خفا به وی نصیحت کن، هنگام سختی ها تنهایش مگذار، از لغزشش در گذر و گناهش را بیخشای و کریمانه با وی رفتار کن.

حفظ اسرار همسایه

امام سجاد (ع) می فرماید: از جمله حقوق همسایه این است که در پی عیوب و زشتی های او نباشی و اگر از زشتی و بدی او آگاه شدی آن را بپوشانی.

محدوده همسایگی

رسول خدا (ص) فرمود: چهل خانه از هر طرف (پیش و پشت و راست و چپ بالا و پایین همسایه است).
حضرت علی (ع) فرمود: حریم مسجد تا چهل ذراع و همسایه تا چهل خانه از چهار طرف است.
نکته: تحدید به چهار طرف به لحاظ سابقه نداشتن بناهای چند طبقه برجی است و گرنه واحدهای آپارتمانی مرتفع



نیز مشمول قانون همسایگی اند.

پردباری در برابر آزار همسایه

امام کاظم (ع) فرمود: حسن همجواری، به ترک آزار نیست، بلکه به شکیبایی بر آزار همسایه است.

پاداش نیکی به همسایه

آبادانی و عمر طولانی: امام صادق (ع) فرمود: صله رحم و حسن همجواری، سرزمین را آباد و عمرها را طولانی می‌کنند. افزایش روزی: امام صادق (ع) فرمود: همسایه‌داری نیک، روزی را می‌افزاید.

شمول رحمت الهی: حضرت رسول (ص) فرمود: خدا رحمت کند همسایه‌ای را که همسایه‌اش را بر نیکی یاری می‌کند.

ورود به بهشت: امام صادق (ع) فرمود: به هر کسی که یکی از این چهار خصلت روزی شود وارد بهشت می‌شود: نیکی به پدر و مادر، صله رحم، همسایه‌داری نیکو و خوش اخلاقی.

کیفر بی توجهی به همسایه

رسول خدا (ص) فرمود: آنکه سیر بخوابد و همسایه‌اش گرسنه باشد به من ایمان نیاورده است و ساکنان هر مجتمعی سیر بخوابند؛ در حالی که در میان آنان گرسنه‌ای باشد، خدا در قیامت به آن‌ها نظر رحمت نمی‌کند؛ نیز فرمود: هر کس لوازم مورد نیاز زندگی را از همسایه‌اش دریغ دارد، خدا وی را در قیامت از فضل خود محروم کند و او را به خودش وا گذارد.

کیفر همسایه‌آزاری

خروج از جرگه مؤمنان: عبدالله بن مسعود گوید: روزی مردی نزد فاطمه (س) آمد و گفت: ای دختر پیامبر! آیا رسول خدا (ص) نزد تو چیزی بر جای گذاشت که مرا از ان بهره‌مندی سازی؟ فاطمه (س) به کنیزش فرمود: آن نوشته را بیاور. کنیز جست‌وجو کرد آن را نیافت. آن حضرت (س) فرمود: وای بر تو، جست‌وجو کن. آن نوشته، نزد من با حسن و حسین برابر است. کنیز جست‌وجو کرد آن را میان اشیای بی‌فایده دور ریز یافت و در آن نوشته بود: محمد پیامبر (ص) فرمود: از مؤمنان نیست آن که همسایه‌اش از آزار او در امان نباشد و هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد همسایه خود را نمی‌آزارد.

امام صادق (ع) فرمود: ای پیروان آل محمد! بدانید... کسی که رفتارش با همسایه‌اش نیکو نباشد از ما نیست. محرومیت از رحمت خدا: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی! هر کس همسایه خود را بی‌آزارد، از رحمت خدا محروم است. هر کس نسبت به خاندان من کینه ورزد، ملعون و منافق زیانکار است. ای علی! همسایه‌ات را گرامی بدار، گرچه کافر باشد.

رسوایی: رسول خدا (ص) فرمود:... سر کشیدن در خانه همسایه روا نیست و نیز فرمود: هر کس بر خانه همسایه،



سرک بکشد و به موی سر زن یا به عضوی از بدنش نگاه کند حق است که خدا وی را به همراه منافقانی که در دنیا در پی کشف اسرار و زشتی‌های مردم هستند در آتش درآورد و از دنیا خارج نمی‌شود تا اینکه خدا رسوایش کند و در آخرت زشتی‌اش را برای مردمان آشکار کند.

آثار همسایه داری نیکو

هر کار خیر و نیک، آثاری دارد و از جمله، خوب همسایه داری کردن، دارای آثار و برکات فراوانی است که در بخشهای قبل به آثاری همچون: دفع بلا، کسب سعادت دنیا و آخرت و محبوبیت در نزد خدا و رسولش اشاره کردیم و در همین باب، آبادی شهرها و طولان شدن عمرها را نیز می‌توان از برکات همسایه داری نیکو برشمرد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «حُسْنُ الْجَوَارِ يَعْمُرُ الدِّيَارَ وَيُنْسِيءُ فِي الْأَعْمَارِ؛ همسایه داری نیکو، شهرها را آباد می‌کند و عمرها را دراز می‌سازد.»

انسانی که با همسایه‌ها خوب است و همسایه‌ها نیز با او خوبند، محله‌ای آرام خواهد داشت و در نتیجه، سلامتیها بیشتر و عمرها طولانی‌تر خواهد شد.

حق همسایگان

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «لِلْجَارِ حَقٌّ؛ برای همسایه حقی بسیار است.» در این بخش، به اهم آنها اشاره می‌شود:

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره حقوق همسایه فرمود: «إِنْ اسْتَعَاثَكَ أَعْتَبْتَهُ وَإِنْ اسْتَقْرَضَكَ أَقْرَضْتَهُ وَإِنْ افْتَقَرَ عُدْتْ عَلَيْهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ عَزَبْتَهُ وَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ هَنَأْتَهُ وَإِنْ مَرِضَ عُدْتَهُ وَإِنْ مَاتَ اتَّبَعْتَ جَنَازَتَهُ؛ اگر کمک خواست، کمکش کنی و اگر قرض خواست، قرضش دهی و اگر ندار شد، تأمینش کنی و اگر مصیبت دید، تغریتش گویی، اگر خیری به او رسید، به او تبریک گویی و اگر بیمار شد، به عیادتش روی و اگر از دنیا رفت، به تشییع جنازه او روی.»

و در ادامه فرمود: «وَلَا تَسْتَطِلْ عَلَيْهِ بِالْبِنَاءِ فَتَحْجَبَ عَنْهُ الرِّيحُ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَإِذَا اشْتَرَيْتَ فَكَيْهَةً فَاهْدِلْهُ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَادْخِلْهَا سِرًّا وَلَا تُخْرِجْ بِهَا وُلْدَكَ تَغِيظُ بِهَا وُلْدَهُ وَلَا تُؤْذِهِ بِرِيحٍ قَدْرِكَ إِلَّا أَنْ تَعْرِفَ لَهُ مِنْهَا؛ و نباید خانه و ساختمان خود را بلندتر از او بسازی که راه هوا را بر او ببندی، مگر خود اجازه دهد و هرگاه میوه خریدی، به او هدیه بده و اگر این کار را نکردی، لااقل مخفیانه به منزل ببر و مبادا فرزندان میوه به دست از خانه خارج شوند که باعث ناراحتی فرزندان او می‌شود و با بوی غذا او را اذیت نکن، مگر بدانی او نیز چنان غذایی دارد.»

همچنین پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «الْجَارُ أَحَقُّ بِشَفْعَةٍ جَارِهِ يُنْتَظَرُ بِهَا وَإِنْ كَانَ غَائِبًا إِذَا كَانَ طَرِيقُهُمَا



و احدا؛ همسایه برای خرید سهم همسایه مقدم است و اگر غایب باشد، منتظر او بماند؛ در صورتی که راهشان یکی باشد .

نه تنها همسایه در خرید خانه حق تقدم دارد، بلکه در خرید زمین و املاک نیز حق تقدم دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِذَا أَحَدُكُمْ أَنْ يَبِيعَ عَقَارَهُ فَلْيَعْرِضْهُ عَلَى جَارِهِ؛ هر کس از شما بخواهد زمین و آب خویش را بفروشد، نخست باید به همسایه اش عرضه کند.

تذکر یک نکته: آنچه از حقوق بیان شد، برای عموم همسایگان است؛ ولی گاه همسایه به خاطر جهات دیگر، از حق بیشتری برخوردار است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «الْجِيرَانُ ثَلَاثَةٌ فَجَارٌ لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ وَهُوَ أَذْنَى الْجِيرَانِ حَقًّا وَ جَارٌ لَهُ حَقَّانِ وَ جَارٌ لَهُ ثَلَاثَ حُقُوقٍ؛ همسایگان سه گروه اند: همسایه ای که یک حق دارد که این گروه از همه حقیقتاً کمتر است، و همسایه ای که دو حق دارد و همسایه ای که سه حق دارد.

«فَأَمَّا الَّذِي لَهُ حَقٌّ وَاحِدٌ فَجَارٌ مُشْرِكٌ لَا رَحِمَ لَهُ حَقُّ الْجَوَارِ وَ أَمَّا الَّذِي لَهُ حَقَّانِ فَجَارٌ مُسْلِمٌ لَهُ حَقُّ الْإِسْلَامِ وَ حَقُّ الْجَوَارِ وَ أَمَّا الَّذِي لَهُ ثَلَاثَةٌ حُقُوقٍ فَجَارٌ مُسْلِمٌ ذُو رَحِمٍ لَهُ حَقُّ الْإِسْلَامِ وَ حَقُّ الْجَوَارِ وَ حَقُّ الرَّحِمِ؛ اما کسی که یک حق دارد، همسایه مشرکی است که از بستگان انسان آپ نیست . برای او فقط حق همجواری است که قبلاً بیان شد.

اما کسی که دو حق دارد، همسایه مسلمان است که حق اسلام و حق همسایگی دارد.

اما کسی که سه حق دارد، همسایه مسلمان خویشاوند است که حق اسلام و مسلمان بودن و حق همسایگی و حق خویشاوندی دارد.

از مجموع آنچه بیان شد، اهمیت همسایه داری و جایگاه و منزلت آن در اسلام روشن گردید و مشخص شد که سعادت دنیا و آخرت انسان و آرامش دنیایی و سعادت آخرتی او به اموری بستگی دارد که یکی از آنها خوب همسایه داری کردن و همسایه نیک داشتن است .

همسایه داری و افزایش عمر و روزی

از اثرات سوء آزار دادن همسایه و اگذاری شخص به خودش است در همسایگی در زندگی امروز که آپارتمان ها و ساختمان های چند طبقه هستند ، همسایه داری ضرورتش بیشتر شده است چرا که فاصله ها کمتر شده و تراحم بیشتر پیش می آید . پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: هر کس کالایی را از همسایه خود که به آن محتاج است دریغ کند خداوند روز قیامت خیر خود را از او دریغ می کند و او را به خودش وامیگذارد .



براستی امروز همسایگی چه معنایی دارد؟ آیا فرهنگ همسایه داری رعایت می شود؟ دین مبین اسلام به همسایه اهیت ویژه ای داده است گاهی در برخی مشکلات همسایه ها بیشتر مشکلات ما را حل می کنند اما همسایه داری آدابی دارد که باید رعایت شود. امام سجاد(علیه السلام) پیشوای چهارم شیعیان اسلام برخی از حقوق همسایه را اینگونه می دانند .

۱. اگر حاضر باشد با او صحبت کنی

۲. عیب هایش را جستجو نکنی

۳. به هنگام سختی تنهاتش نگذاری

۴. با او معاشرتی کریمانه داشته باشی (تحف العقول ص ۲۵۶)

پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله و سلم) در حدیثی می فرمایند: جبرئیل انقدر درباره همسایه داری سفارش کرد که تصور کردم همسایه از انسان ارث میبرد (محجه البیضا ج ۳ ص ۴۲۲)

آپارتمان نشینی نباید باعث فاصله شود به طوری که همسایه همسایه را نشناسد و هیچ کس در یک خانه به دیگری کاری نداشته باشد. امام صادق(علیه السلام) فرمودند: چهل خانه از چهار طرف روبرو پشت سر از راست و از چپ همسایه محسوب می شوند. (محجه البیضا ج ۳ ص ۴۲۷)

نیکی به همسایه از اصول ایمان و اسلام است پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) می فرمایند: با همسایه ات نیکو رفتار کن تا مؤمن باشی (امالی صدوق ص ۱۶۸)

و یا در حدیث دیگر فرمودند: به من ایمان نیاورده کسی که شب سیر بخوابد در حالی که همسایه اش گرسنه است و به من ایمان نیاورده است کسی که پوشیده بخوابد و همسایه اش لباسی نداشته باشد.

اثرات همسایه داری

فراوانی روزی از اثرات همسایه داری است امام صادق علیه السلام می فرمایند: خوش همسایگی باعث افزایش روزی است.

خانه های دیوار به دیوار امروز باعث شده که حریم خصوصی افراد دچار خدشه شود به طوری که شاید براحتی صدای همسایه و مکالمات شنید. امام صادق علیه السلام می فرمایند: خداوند نهی فرمود که انسان بر خانه همسایه اش اشراف و اطلاع پیدا کند و اگر کسی به دنبال یافتن اسرار برادر مسلمانش یا دیگران باشد خداوند او را همراه با منافقان وارد جهنم می کند. آنها کسانی هستند که دنبال پیدا کردن بدی مردم اند.



آمزش گناهان

در احادیث آمده است که هر کس همسایه خود را آزار ندهد خداوند در قیامت گناهانش را می آمرزد (وسایل الشیعه ج ۸ ص ۴۸۹)

سعادت و خوش بختی

همسایه خوب باعث آرامش و راحتی بشر است و انسانی که در مجاورت انسان های بد زندگی میکند انسان خوشبختی نیست. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و اله) همسایه خوب را از سعادت بشر می داند (اثنی عشریه ص ۱۷۷)

طولانی شدن عمر

یکی دیگر از اثرات همسایه داری طولانی شدن عمر است امام صادق علیه السلام می فرمایند: نیکی کردن به همسایگان به یکدیگر خانه را آباد و عمرها را طولانی میکند. (تفسیر نمونه ج ۳ ص ۲۸۲)

اثرات آزار همسایه

خداوند در مورد آزار همسایه فرمودند: دو کس در روز قیامت به نظر رحمت نمی نگرد: آن که به خویشاوندان ببرد و قطع رحم کند و آن کس که به همسایه بدی کند.

خارج شدن از اسلام و مسلمین

هر کس به ناروا همسایه را آزار دهد خداوند بهشت را برا او حرام می کند و او از دایره اسلام و مسلمین خارج می شود. آزار همسایه فقط آزار او نیست بلکه هر چه که به او نسبت دارد را شامل می شود. پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمودند: اگر سگ همسایه را سنگ بزنی آزار او محسوب می شود (محجه البیضا ج ۳ ص ۴۲۲)

واگذار شدن به خود

از اثرات سوء آزار دادن همسایه واگذاری شخص به خودش است در همسایگی در زندگی امروز که آپارتمان ها و ساختمان های چند طبقه هستند، همسایه داری ضرورتش بیشتر شده است چرا که فاصله ها کمتر شده و تراحم بیشتر پیش می آید. پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: هر کس کالایی را از همسایه خود که به آن محتاج است دریغ کند خداوند روز قیامت خیر خود را از او دریغ می کند و او را به خودش وامیگذارد و هلاک می شود و هیچ عذری از وی قبول نخواهد شد (عقاب الاعمال ص ۶۵۲)

حقوق همسایه

نگاه نکردن به خانه همسایه

هر کس باید در خانه اش احساس امنیت کند و نباید کسی با نگاهش و رفتارش احساس آرامش و امنیت را از او بگیرد.



فراوانی روزی از اثرات همسایه داری است امام صادق علیه السلام می فرمایند: خوش همسایگی باعث افزایش روزی است

پیامبر (صلی الله علیه) می فرمایند: هر کس به خانه همسایه سرکشی کند... موی سر یا بدن زنی را ببیند خداوند او را به آتش جهنم می برد و با منافقین و آنهایی که در صدد پیدا کردن عیوب مردم بودند همدم می سازند و
(عقاب الاعمال صدوق ص ۶۴۸)

تجاوز به حریم خصوصی و ملک همسایه

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: هر کس زمین همسایه خویش را به قدر یک وجب غاصبانه تصرف کند خداوند متعال در روز قیامت آن را تا هفتمین طبقه زمین چون طوقی از آتش بر گردن او می پیچد و او را به جهنم وا میدارد (عقاب الاعمال ص ۶۴۵)

گوش نکردن:

خانه های دیوار به دیوار امروز باعث شده که حریم خصوصی افراد دچار خدشه شود به طوری که شاید براحتی صدای همسایه و مکالمات شنید. امام صادق علیه السلام می فرمایند: خداوند نهی فرمود که انسان بر خانه همسایه اش اشراف و اطلاع پیدا کند و اگر کسی به دنبال یافتن اسرار برادر مسلمانش یا دیگران باشد خداوند او را همراه با منافقان وارد جهنم می کند. آنها کسانی هستند که دنبال پیدا کردن بدی مردم اند.
از دنیا نمی روند تا خداوند آنها را رسوا کند مگر اینکه توبه کنند. (سیری در رساله حقوق آیت الله یثربی ج ۳ ص ۸۹)

از این روایات و احادیث بر می آید که همسایه مانند یک دوست و همسر از اهمیت برخوردار است و احکام اسلام منحصر به ۱۴۰۰ سال گذشته نیست و احکام آن پویاست و برای زندگی و بشر خسته و دلزده امروز نیز کاربرد فراوانی دارد و آپارتمان نشینی و شهر نشینی نباید انسان را سنگدل و بی تفاوت کند تا همگی به آرامش و احساس امنیت و سعادت دنیا و آخرت دست یابیم.

دعای همسایگان

سزاوار است مؤمنان افزون بر نیکی و ادب نسبت به همسایگان، در خلوت خود با خدایشان برای آنان دعا کنند.

دعای امام سجاد (ع) برای همسایگان را بخوانند:

۱. اللهم صلّ علی محمد و آله و تولّنی فی جیرانی و موالی العارفين بحقنا والمنابذین لأعدائنا بأفضل ولا یتک؛ خدا! بر محمد و آل او درود فرست و به بهترین وجه مرا در مراعات حق همسایگان و بستگانم یاری کن که حق ما را شناختند و از دشمنان ما تبری جستند.



۲. و وقفهم لإقامه سنتك، والأخذ بمحاسن أدبك في إرفاق ضعيفهم، و سدّ خلتهم، و عيادة مريضهم، و هداية مسترشدهم، و مناصحة مستشيرهم، و تعهد قادمهم، و كتمان أسرارهم، و ستر عوراتهم، و نصره مظلومهم، و حسن مواساتهم بالماعون، و العود عليهم بالجدّة والإفضال، و إعطاء ما يجب لهم قبل السؤال؛ و آنان را توفيق ده كه سنت تو را برپای دارند و آداب نيكوی تو را فرا گیرند. ناتوانان خود را یاری کنند و حاجت ایشان را بر آورند. بیماران را عیادت کنند. طالبان حق را راه نمایند و مشورت جوی را خیرخواه باشند و بازگشته از سفر را دیدن کنند و راز همگان را پنهان دارند و عیب آنان را ببوشند و به یاری ستمدیدگان برخیزند و در رخت و کالا مواسات یکدیگر را رعایت کنند. دارایی و احسان خود را از دیگران دریغ ندارند و آنچه باید ببخشند پیش از سؤال ببخشند.

۳. و اجعلنی اللهم أجزی بالإحسان مسیئهم، و أعرض بالتجاوز عن ظالمهم، و استعمل حسن الظنّ فی کافتهم، و أتوکی بالبرّ عامتهم، و أعض بصری عنهم عفة و ألین جانبی لهم تواضعاً، و أرقّ علی أهل البلاء منهم رحمه، و أسرّ لهم بالغیب مودّة، و أحبّ بقاء النعمة عندهم نصحاً، أوجب لهم ما أوجب لحامتی، و أرحم لهم ما أرحم لخاصّتی؛ خدایا! مرا توفیق ده كه بد كردار را به نيكی پاداش دهی و از ستمگرانشان در گذرم و با همه آنها به حسن ظن رفتار كنم و به نيكی كار همه آنها را بسازم و به عفت از آنها چشم فرو پوشم و نرمی و فروتنی كنم و بر آسیب دیدگان ایشان رحمت آرم و دلسوزی كنم و در باطن آنها را دوست بدارم، خیرخواه آنان باشم و بقای نعمت آنان را بخواهم و هر چه برای خویشان خود واجب شمارم برای آنان نیز واجب شمارم و هر گونه خاصان خود را رعایت می كنم آنان را رعایت كنم.

۴. اللهم صلّ علی محمد و آله، و ارزقنی مثل ذلك مثل ذلك منهم، و اجعل لی أوفی الحظوظ فیما عندهم، و زدهم بصیره فی حقّی، و معرفه بفضلی حتّی یسعدوا بی أسعد بهم، آمین رب العالمین؛ خدایا بر محمد و آل او درود فرست و روزی کن كه آنها با من چنین رفتار کنند و از آنچه نزد ایشان است بهره كامل تر به من عطا فرما و بصیرت آنان را در حق من بیفزای و معرفت آنان را به فضل من افزون کن تا آنها به من نيكبخت شوند و من به آنها. اجابت کن ای پروردگار جهانها!

۶- نتیجه گیری

توجه به بایسته های خانواده متعالی از دیدگاه و حیانی قرآن به دلیل ارائه قوانین جامع و قابلیت تطبیق با نیازهای روزانه و موارد مشابه اهمیت دارد.

می توان عناصر اصلی تشکیل خانواده را زن و مردی دانست كه مطابق آداب و رسوم اجتماعی خویش زندگی را در کنار همدیگر آغاز می کنند و احتمالاً فرزندان به جمع آنها افزوده می گردد و هدف از تشکیل آن در منطق قرآن آرامش انسان، دوستی و مهربانی، ایمان به پروردگار و شكر نعمت های او معرفی شده است.



سبک زندگی یعنی رفتار اجتماعی و شیوهی زیستن که آشنایی با آن از دو جهت معنوی (برای رسیدن به هدف اصلی انسان یعنی رستگاری، فلاح و نجات) و مادی (زندگی راحت و برخوردار از امنیت روانی و اخلاقی) برای انسان ضرورت دارد؛ علاوه بر اینکه شرط رسیدن به تمدن اسلامی می باشد.

بررسی خانواده های مذکور در قرآن برای تبیین بایسته های خانواده متعالی بیانگر آن است که می توان بایسته ها را در سه حوزه مجزای اعتقادی، اخلاقی و رفتاری طبقه بندی نمود؛ مهم ترین بایسته های اعتقادی خانواده متعالی در سبک زندگی را می توان در همراهی و همدلی اعضای خانواده برای رسیدن به زندگی مطلوب الهی و امر به معروف و نهی از منکر در حوزه اعتقاد عنوان نمود که در زندگی برخی از انبیاء از قبیل حضرت آدم و حوا، ابراهیم علیه السلام نمود پیدا کرده است.

بایسته های اخلاقی خانواده متعالی در مواردی قابل ذکر است از قبیل سکوت علی رغم توان انتقام، برخورد کریمانه در برابر اقدامات غیر اخلاقی اعضای خانواده که مهم ترین بخش در این حوزه را می توان مربوط به حسن خلق پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم دانست.

بررسی رفتار خانواده های مذکور در قرآن ما را به بایسته های رفتاری خانواده های قرآنی رهنمون می کند که مهم ترین آنها را می توان به شرح زیر مطرح نمود: ایجاد صمیمیت بین پدر و فرزند، تلاش برای سازش دادن میان برادران و جلوگیری از اختلافات، دلسوزی برای فرزندان، برآوردن نیازهای مادی خانواده، فعالیت های اقتصادی و ارائه مشاوره برای بهبود شرایط اقتصادی خانواده، امر به معروف در حوزه رفتار، احترام به والدین و خیات نکردن به همسر؛ که اغلب در خانواده حضرت یعقوب و حضرت موسی علیه السلام قابل رویت است.

۷- یادداشت ها:

- [۱]. در باره جهانی و جاودانگی دین اسلام بنگرید به: (جوادی آملی، ۱۳۸۱، ص ۲۲۷-۳۴۹)
- [۲] تعبیر به «اُخْت» (خواهر) در اینجا کنایه از ارتباط و پیوند فکری و روحی در میان گروه های منحرف است و از آنجا که امت مؤنث لفظی است تعبیر به «اُخْت»، شده نه «اُخ». (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۶، ص: ۱۶۶)
- [۳]. نظیر: قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ؛ اعراف ۱۱۱؛ در این آیه منظور از «اُخْت» حضرت هارون علیه السلام است. (ر.ک. طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۸، ص ۲۱۴).
- [۴] سخنرانی معظم له در جمع جوانان استان خراسان شمالی در مورخه ۱۳۹۱/۰۷/۲۳ به نقل از سایت

www.leader.ir

۸ - فهرست منابع



قرآن کریم

۱. آلوسی، محمود (۱۴۱۵ق)، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، تحقیق: علی عبدالباری عطیه، بیروت: دار الکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۶ج.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۸۶ق)، علل الشرایع، نجف: حیدریه، ۲ج.
۳. ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۳۶۹ش)، متشابه القرآن و مختلفه، قم: دار بیدار للنشر، چاپ اول، ۲ج.
۴. ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۳۷۹ق)، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، قم: علامه، ۴ج.
۵. ابن عاشور، محمد طاهر (۱۴۲۰ق)، تفسیر التحریر و التنویر، بیروت: موسسه التاریخ، چاپ اول، ۳۰ج.
۶. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۶۵ش)، کامل الزیارات، نجف: مرتضویه [ابی چا].
۷. ابن کثیر، اسماعیل بن عمرو (۱۴۱۹ق)، تفسیر القرآن العظیم، تحقیق: محمد حسین شمس الدین، بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون، چاپ اول، ۹ج.
۸. اندلسی، محمد بن یوسف (۱۴۲۰ق)، البحر المحیط فی التفسیر، تحقیق: صدقی محمد جمیل، بیروت: دار الفکر، [ابی چا]، ۱۱ج.
۹. بانوی ایرانی، سیده نصرت بیگم (۱۳۶۱ش)، مخزن العرفان فی تفسیر القرآن، تهران: نهضت زنان مسلمان، چاپ اول، ۱۵ج.
۱۰. بلاغی، محمد جواد (۱۴۰۵ق)، الهدی الی دین المصطفی، بیروت: موسسه الاعلمی، چاپ سوم، ۲ج.
۱۱. بنت الشاطی، عایشه عبد الرحمن (۱۳۸۲ش)، اعجاز بیانی قرآن، ترجمه حسین صابری، تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی، چاپ دوم.
۱۲. ثعلبی، احمد بن ابراهیم (۱۴۲۲ق)، الكشف و البیان عن تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۰ج.
۱۳. جعفری، محمد تقی (۱۳۷۶ش)، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ هفتم، ۲۷ج.
۱۴. جوادی آملی، عبد الله (۱۳۸۱ش)، قرآن در قرآن، قم: مرکز نشر اسراء، چاپ سوم.
۱۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹ش)، نزاهت قرآن از تحریف، قم: مرکز نشر اسراء، چاپ چهارم.
۱۶. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷ش)، لغت نامه دهخدا، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره دوم، ۱۶ج.



۱۷. سیوطی، محمد بن ابی بکر (۱۴۰۴ق)، الدر المنتور فی التفسیر بالمأثور، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، [بی چا]، ۶ج.
۱۸. صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴ق)، بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد صلی الله علیهم، تحقیق: محسن بن عباسعلی کوچه باغی، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، چاپ دوم.
۱۹. طباطبایی، محمد حسین (۱۴۱۷ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۲۰ج.
۲۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ش)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۰ ج
۲۱. طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲ق)، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفه، چاپ اول، ۳۰ج.
۲۲. طوسی، محمد بن حسن (بی تا)، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۰ ج
۲۳. غروی، محمد (۱۳۶۵ش)، امثال و الحكم المستخرجه من نهج البلاغه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، [بی چا].
۲۴. قرائتی کاشانی، محسن (۱۳۸۳ش)، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۰ ج.
۲۵. قطب، سید (۱۴۱۲ق)، فی ظلال القرآن، بیروت، قاهره: دار الشروق، چاپ هفدهم، ۶ج.
۲۶. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق)، تفسیر علی بن ابراهیم القمی، قم: دارالکتاب، چاپ سوم، ۲ج.
۲۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، تحقیق: علی اکبر غفاری و مرتضی آخوندی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۸ج.
۲۸. مازندرانی، ملا صالح (۱۳۸۸ق)، شرح اصول الکافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، [بی چا]، ۱۲ ج.
۲۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۴ق)، بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام، بیروت: مؤسسه الوفاء، [بی چا]، ۱۱۰ ج.
۳۰. محمودیان، حسین و دیگران (۱۳۸۷ش)، دانش خانواده، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، سمت، چاپ هشتم.
۳۱. مدیرشانه چی، کاظم [بی تا]، علم الحدیث، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ سوم.
۳۲. مغنیه، محمد جواد (۱۴۲۴ق)، تفسیر الکاشف، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۷ج.
۳۳. مفید، محمد بن نعمان (۱۴۱۳ق)، الامالی، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، چاپ دوم.
۳۴. مقاتل بن سلیمان (۱۴۲۳ق)، تفسیر مقاتل بن سلیمان، بیروت: دار احیاء التراث، چاپ اول، ۵ج.
۳۵. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴ش)، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۲۷ ج.



۳۶. میبیدی، احمد بن ابی سعد (۱۳۷۱ش)، کشف الاسرار و عدة الابرار، تهران: امیر کبیر، چاپ پنجم، ۱۰ج.
۳۷. نجفی خمینی، محمد جواد (۱۳۹۸ق)، تفسیر آسان، تهران: کتابفروشی اسلامی، چاپ اول، ۱۸ج.
۳۸. واحدی نیشابوری، علی بن احمد (۱۴۱۱ق)، اسباب نزول القرآن، تحقیق کمال بسیونی زغلول، بیروت: دار الکتب العلمیة، چاپ اول.

Archive of SID